

Т. В. Балагура

здобувач кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0001-6051-7306

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Метою наукової статті є дослідження концепції соціальної справедливості у правовій доктрині України, визначення її теоретичних основ та аналіз механізмів реалізації в сучасній правовій системі. Стаття спрямована на обґрунтування ролі соціальної справедливості як фундаментального принципу правотворчості та правозастосування, а також на виявлення проблем та перспектив її практичного втілення в українському законодавстві та судовій практиці. Методика включає всебічний аналіз і узагальнення існуючих науково-теоретичних даних, а також розробку відповідних висновків і пропозицій. Під час дослідження використовувались наступні методи наукового пізнання: загальнонаукові методи аналізу та синтезу, порівняльно-правовий, метод інституціонального аналізу, нормативно-правовий, соціологічний, прогностичний. У статті здійснено комплексний аналіз концептуальних засад соціальної справедливості як фундаментального принципу сучасної правової системи. Досліджено її еволюцію в контексті української правової доктрини та нормативного регулювання, зокрема у взаємозв'язку з принципами верховенства права, прав людини та демократичного врядування. Стаття висвітлює основні підходи до розуміння соціальної справедливості в юридичній науці та практиці, аналізує правові механізми її забезпечення в Україні, а також розглядає проблеми та виклики, що постають перед національною правовою системою у процесі її реалізації. Особлива увага приділяється впливу європейських правових стандартів та міжнародного досвіду на формування справедливих правових відносин у державі. Також здійснено критичний аналіз дієвості сучасних правових інструментів забезпечення соціальної справедливості, розглядаючи їхню ефективність у сферах правосуддя, трудових відносин, соціального захисту та економічного регулювання. Запропоновано шляхи вдосконалення правової політики, спрямованої на зміцнення соціальної рівності та правової захищеності громадян України. Наукова новизна статті полягає у комплексному аналізі соціальної справедливості як фундаментального принципу правової доктрини України та її впливу на формування сучасної правової системи. Визначено особливості реалізації соціальної справедливості у правотворчій та правозастосовній діяльності, а також обґрунтовано нові підходи до вдосконалення механізмів її забезпечення в законодавстві та судовій практиці. Запропоновані авторські рекомендації щодо підвищення ефективності правового регулювання з урахуванням принципу соціальної справедливості. Практична значимість наукової статті полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення правової політики України з урахуванням принципу соціальної справедливості. Запропоновані теоретичні висновки та практичні рекомендації можуть бути застосовані при розробці нових законодавчих актів, удосконаленні правозастосовної практики та формуванні соціально орієнтованої правової держави. Результати дослідження також можуть бути корисними для правників, державних службовців, суддів та освітян у процесі формування ефективної системи захисту прав і свобод громадян на основі соціальної справедливості.

Ключові слова: соціальна справедливість, правова доктрина, верховенство права, правова система України, соціальна рівність, правова політика, європейські правові стандарти

Постановка проблеми. Справедливість є одним із фундаментальних принципів правової доктрини, що забезпечує легітимність та ефективність правової системи. Вона відіграє ключову роль у правотворчій, правозастосовній

та судовій діяльності, визначаючи баланс між правами, обов'язками та відповідальністю всіх учасників правових відносин. Однак в умовах сучасних соціально-економічних та політичних викликів в Україні реалізація принципу справед-

ливості стикається з низкою проблем, зокрема його непослідовним застосуванням у законодавстві та судовій практиці, нерівністю у доступі до правосуддя та неоднозначним трактуванням у правовій науці.

Попри значний обсяг наукових досліджень, присвячених справедливості у праві, залишається невирішеним питання щодо її інтеграції у практичні механізми правозастосування та правового регулювання. Також потребує подальшого дослідження взаємозв'язок між справедливістю та іншими правовими категоріями, такими як рівність, законність та верховенство права. У зв'язку з цим актуальним є дослідження теоретичних основ справедливості у правовій доктрині України та розробка практичних підходів до її ефективного впровадження у правову систему.

Аналіз досліджень і публікацій. Варто зазначити, що питання соціальної справедливості у правовій доктрині України була досліджена частково у працях багатьох науковців, але з урахуванням глобалізації, зміни політичного курсу та європеїзації законодавства дане питання потребує нового погляду та дослідження з урахуванням вище перелічених пунктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика соціальної справедливості завжди була в центрі уваги науковців різних шкіл. Різноманітність підходів до її розуміння обумовлена конкретними історичними, економічними та культурними умовами розвитку суспільств. Для України, як і для багатьох постсоціалістичних країн, питання соціальної справедливості набуває особливої актуальності в умовах ліберальних реформ, що спричинили демонтаж радянської системи соціального захисту, зростання майнової нерівності та концентрацію економічних ресурсів у руках вузького кола осіб.

Вітчизняні дослідники підкреслюють необхідність розробки нових принципів соціальної політики, яка має виходити за межі виключно державної підтримки малозабезпечених верств населення. Акцент робиться на інтеграції ринкових механізмів у процес формування доходів та подолання соціальної нерівності, а також на створенні комплексної системи державних і громадських інститутів для захисту законних інтересів усіх учасників економічних відносин [3, с.30-33].

Водночас у науковій спільноті відсутнє єдине трактування поняття соціальної справедливості, що відображається і в конституційних текстах різних країн.

Соціальна справедливість як ключова категорія правової, економічної та політичної думки є визначальною для побудови стабільного і гармонійного суспільства. Вона включає недопущення надмірної диференціації доходів, створення рівних стартових умов, зобов'язання держави підтримувати вразливі верстви населення та забезпечення рівного доступу до базових соціальних гарантій [10, с.261-265].

Відсутність чіткої дефініції соціальної справедливості ускладнює формування ефективної соціальної політики. Зміст цього поняття формується під впливом історичного контексту, соціокультурних умов та рівня розвитку суспільства. Як зазначає О. Романенко, соціальна справедливість визначається як соціально-психологічне сприйняття принципів організації суспільства, що виключає відчуження індивідів від влади та економічних ресурсів.

Історично ліберальна концепція справедливості була під впливом утилітаризму І. Бентама, де метою є максимізація добробуту для найбільшої кількості людей. Неокласична економічна теорія, спираючись на утилітаризм, визначає соціальну справедливість через раціональний вибір індивідів, що веде до оптимізації добробуту на основі індивідуальних переваг. Проте така модель стикається з труднощами при оцінці реального рівня справедливості [3, с.30-33].

Критичним переглядом утилітаристських підходів стала праця Джона Ролза «Теорія справедливості», де автор розглядає соціальну справедливість як результат суспільного договору. Ролз пропонує концепцію «справедливості як чесності», де принципи справедливості визначаються в умовах «вихідного становища», коли індивіди обирають правила без знання про власний майбутній соціальний статус. Це забезпечує об'єктивність і універсальність обраних принципів [1, с.7-12].

Ролз виділяє два основні принципи: максимізація свободи, сумісної зі свободою інших, і рівність можливостей для всіх членів суспільства. Додатково він формулює «принцип відмінності», що передбачає підтримку найменш привілейованих груп через ефективний розподіл ресурсів і забезпечення рівного доступу до основних благ.

Реалізація принципу соціальної справедливості в сучасному суспільстві ґрунтується на діалектичному підході, який інтегрує різні сфери суспільного життя та забезпечує гармонійний розвиток правових, економічних і соці-

альних інститутів. Основні засади цього підходу включають:

1. Перехід до інформаційного суспільства: в умовах антропогенної цивілізації інтелектуальна власність, знання й інформація набувають стратегічного значення. Вони стають основною формою власності, визначаючи розвиток економіки, науки та культури, що формує базу для забезпечення соціальної справедливості.

2. Культурно-історичний дуалізм: соціальна структура суспільства базується на взаємодії двох культурно-історичних суб'єктів, які виступають джерелами саморозвитку держави, забезпечуючи її адаптивність до змін.

3. Домінантна роль динамічного суб'єкта: найбільш прогресивні соціальні групи відіграють ключову роль у формуванні політичних, економічних і правових процесів, стимулюючи інноваційний розвиток і правову еволюцію.

4. Багатоступенева економіка і регульований ринок: ефективна соціальна політика потребує поєднання планових і ринкових механізмів, де провідну роль відіграє державний сектор у забезпеченні економічної стабільності.

5. Механізм гармонізації інтересів: створення правового механізму для балансування особистих, групових, національних і державних інтересів є ключовим фактором для досягнення соціальної єдності.

6. Принцип «від кожного – за можливостями, кожному – за працею»: реалізація цього принципу забезпечує справедливий розподіл ресурсів і стимулює особисту відповідальність за внесок у суспільний добробут [4, с.203-205].

7. Соціальний захист вразливих груп: держава має забезпечувати надійний соціальний захист для осіб, які не можуть працювати через об'єктивні обставини, що є важливою складовою соціальної справедливості.

8. Демократичні форми організації суспільних відносин: розвиток інститутів громадянського суспільства та забезпечення участі громадян у прийнятті рішень сприяє підвищенню рівня довіри до влади.

9. Виховання соціально активної особистості: формування особистості з почуттям відповідальності, повагою до прав інших, патріотизмом і прагненням до самореалізації є основою для сталого розвитку суспільства.

10. Розвиток науки і культури: підтримка наукових досліджень і культурних ініціатив, особливо в галузі права та моралі, сприяє формуванню правової культури та підвищенню соціальної відповідальності [3, с. 45-50].

Застосування цих засад дозволяє забезпечити соціальну справедливість як інтегральну категорію, що відображає баланс між правами та обов'язками громадян, економічною ефективністю і соціальною рівністю.

Соціальна справедливість у правовій доктрині України має низку суттєвих недоліків, що обумовлюються як історичними, так і сучасними соціально-економічними, політичними та правовими чинниками. Однією з головних проблем є відсутність цілісного, концептуально узгодженого розуміння цієї категорії на рівні як теоретико-правової науки, так і практичного правозастосування. Правова доктрина України досі не виробила єдиного підходу до визначення сутності соціальної справедливості, що ускладнює її імплементацію в національну систему права та правову політику [8, с.112-115].

Важливою методологічною вадою є домінування декларативного підходу, коли принципи соціальної справедливості проголошуються в конституційних нормах та законодавчих актах, але не підкріплюються реальними механізмами їх реалізації. Це породжує правовий нігілізм серед громадян і знижує довіру до державних інститутів, оскільки декларовані права та гарантії не завжди знаходять реальне втілення у повсякденному житті. Наприклад, стаття 1 Конституції України проголошує Україну соціальною державою, однак відсутність чітких правових інструментів для забезпечення рівності можливостей, доступу до соціальних благ та захисту вразливих груп населення демонструє розрив між правовою теорією і практикою [6, с.30-33].

Крім того, соціальна справедливість у правовій доктрині України часто розглядається через призму економічного детермінізму, що обмежує її багатовимірність. Такий підхід ігнорує значення політичної, культурної, екологічної справедливості, що є невід'ємними елементами сучасного правового дискурсу. Проблема ще більше загострюється в умовах посилення глобалізаційних процесів, коли питання соціальної справедливості виходять за межі суто національних правових систем і потребують інтеграції міжнародно-правових стандартів.

Висновки. Варто відмітити, що, зрештою, невирішеними залишаються питання процедурної справедливості, зокрема забезпечення рівності перед законом і судом, доступу до правосуддя, об'єктивності судових рішень. У цьому контексті можна констатувати недостатній розвиток інституційних гарантій для ефективної правозастосовної діяльності, що створює

нерівні умови для реалізації прав і свобод громадян залежно від їх соціального статусу, фінансових можливостей чи інших факторів.

Особливої уваги заслуговує проблема правової свідомості, адже низький рівень правової культури як серед населення, так і серед державних службовців та представників судової влади обмежує можливості для реалізації принципів соціальної справедливості. Відсутність ефективної системи правового виховання, недостатня інтеграція ідей соціальної справедливості у правову освіту та наукові дослідження ускладнюють формування демократичної правової культури, що ґрунтується на ідеалах рівності, свободи і солідарності.

На завершення, соціальна справедливість у правовій доктрині України часто залишається заручником політичної кон'юнктури. Її інтерпретація і практичне втілення залежать від домінуючих політичних сил, що призводить до ситуативного правотворення і нестабільності правового регулювання у сфері соціальної політики. Такий стан справ не лише знижує ефективність правової системи, але й підриває основи демократичного суспільства, де соціальна справедливість має бути не риторичним гаслом, а реально діючим принципом суспільного життя.

Список використаної літератури:

1. Барабаш О. О. Ефективність правового виховання у забезпеченні соціальної рівності. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. 2022. № 22. С. 7–12.
2. Іванов І. І. Правове виховання як засіб забезпечення соціальної справедливості. *Журнал сучасних правових досліджень*. 2020. Т. 11. № 2. С. 123–130.
3. Кліменчук О. О. Проблемні аспекти реалізації принципів соціально-правової держави в Україні. *Наукова робота. Хмельницький: Хмельницький національний університет*, 2018. 376 с.
4. Котюк В. О. Основи держави і права. Київ: Вентури, 1996. 320 с.
5. Кравчук М. В. Правове виховання: теоретико-методологічні аспекти. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 280 с.
6. Петренко О. П. Механізми правового виховання в умовах трансформації суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України»*. 2019. № 1. С. 45–52.
7. Сабадуха М. В. Соціальна справедливість як підґрунтя формування громадянського суспільства: соціально-філософський аналіз. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2019. 267 с.
8. Семенов В. М. Правова культура і правове виховання. Київ: Наукова думка, 2002. 240 с.
9. Сидоренко Л. М. Роль правового виховання у формуванні правової культури. *Український журнал правничих наук*. 2021. Т. 12. № 3. С. 56–63.
10. Сіренко В. Ф. До питання про соціально-правову природу і співвідношення понять «право», «справедливість», «свобода». *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 261–265.
11. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 656 с.
12. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Оцінка правового виховання в контексті соціальної справедливості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Т. 35(74). № 1. С. 191–198.

Balahura T.V. Social justice in the legal doctrine of Ukraine: theoretical and practical aspects

The purpose of the scientific article is to study the concept of social justice in the legal doctrine of Ukraine, to determine its theoretical foundations and to analyze the mechanisms of implementation in the modern legal system. The article is aimed at substantiating the role of social justice as a fundamental principle of lawmaking and law enforcement, as well as at identifying problems and prospects for its practical implementation in Ukrainian legislation and judicial practice. The methodology includes a comprehensive analysis and generalization of existing scientific and theoretical data, as well as the development of relevant conclusions and proposals. The following methods of scientific knowledge were used during the study: general scientific methods of analysis and synthesis, comparative law, institutional analysis method, regulatory and legal, sociological, prognostic. The article provides a comprehensive analysis of the conceptual foundations of social justice as a fundamental principle of the modern legal system. Its evolution in the context of Ukrainian legal doctrine and regulatory regulation is studied, in particular in relation to the principles of the rule of law, human rights and democratic governance. The article highlights the main approaches to understanding social justice in legal science and practice, analyzes the legal mechanisms for its provision in Ukraine, and also considers the problems and challenges facing the national legal

system in the process of its implementation. Particular attention is paid to the influence of European legal standards and international experience on the formation of fair legal relations in the state. A critical analysis of the effectiveness of modern legal instruments for ensuring social justice is also carried out, considering their effectiveness in the spheres of justice, labor relations, social protection and economic regulation. Ways of improving legal policy aimed at strengthening social equality and legal protection of citizens of Ukraine are proposed. Scientific novelty. The scientific novelty of the article lies in the comprehensive analysis of social justice as a fundamental principle of the legal doctrine of Ukraine and its influence on the formation of the modern legal system. The features of the implementation of social justice in law-making and law-enforcement activities are determined, and new approaches to improving the mechanisms for its provision in legislation and judicial practice are substantiated. The author's recommendations are proposed to increase the effectiveness of legal regulation taking into account the principle of social justice. The practical significance of the scientific article lies in the possibility of using the results obtained to improve the legal policy of Ukraine taking into account the principle of social justice. The proposed theoretical conclusions and practical recommendations can be applied in the development of new legislative acts, improving law-enforcement practice and forming a socially oriented rule of law state. The results of the study can also be useful for lawyers, civil servants, judges and educators in the process of forming an effective system for protecting the rights and freedoms of citizens based on social justice.

Key words: *social justice, legal doctrine, rule of law, legal system of Ukraine, social equality, legal policy, European legal standards*